

ДАНИЛО БРАТКОВСЬКИЙ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ДІЯЧ ВОЛИНИ (II ПОЛ. XVII СТ. – ПОЧ. XVIII СТ.)

М. М. Яцишин

Розглянуто діяльність Данила Братковського у розрізі суспільно-політичних та релігійних подій в Україні другої половини XVII – початку XVIII ст.

Ключові слова: Луцьке братство, Волинь, Православна Церква, унія.

Постать Данила Братковського досі лишається маловідомою для вітчизняних науковців. Пояснюється це, в більшій мірі, регіональним інтересом українських учених до історії та права Галичини і Волині другої половини XVII – початку XVIII ст. Згідно з традицією народницької та державницької історіографії, у згаданий період визначальні події, пов'язані з державотворенням, відбувалися на території Лівобережної та Правобережної України, де тривала державна та правотворча діяльність українського козацтва.

У той же час складні та суперечливі процеси, які в цей час переживало суспільство Волині та Галичини, лишається без належної та достатньої уваги вітчизняних науковців. Ситуація почала змінюватися на краще 2004 року, коли зусиллями волинських дослідників та народних депутатів України в Луцьку перевидано збірку віршів Данила Братковського «Світ, по частинах розглянутий» [1]. До складу цього видання також включено короткі дослідження В. Антоновича, М. Максимовича, В. Липинського та В. Доманицького – це практично всі наукові розвідки, присвячені діяльності Д. Братковського, що побачили світ у XIX – XX ст. Крім того, були опубліковані ґрунтовні та цікаві статті сучасних українських науковців О. Бірюліної, В. Пришляка, В. Шевчука та І. Ціборовської-Римарович. У них автори намагалися по-новому оцінити життєвий шлях та творчу спадщину цієї непересічної особистості, проте нових фактів про його життя і діяльність було виявлено небагато.

Продовженням роботи в цьому напрямку став вихід у світ 2012 року статті польського дослідника П. Борека, що має назву «Nowe materiały do biografii Daniela Bratkowskiego» [2] та є важливим кроком для подальшого вивчення історії православної шляхти Волині взагалі та діяльності Данила Братковського зокрема.

Зобов'язані констатувати, що поживлення інтересу до постаті Данила Братковського, яке спостерігалось в період 2004 – 2013 рр., справило суттєвий вплив на суспільно-релігійне життя сучасної Волині. Так, зусиллями голови відновленого православного братства в Луцьку, депутата Верховної Ради Андрія Бондарчука, 2013 року видано збірник «Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Історія та відродження». У ньому, зокрема, приділена увага постаті Данила Братковського – активного члена Луцького братства другої половини XVII – XVIII ст. [3]. Того ж, 2013 року (27 червня) Помісний Собор Української православної церкви Київського патріархату прийняв рішення «Про канонізацію мученика Данила Братковського, стратотерпця волинського» [4]. Зазначені події свідчать про підвищення інтересу до цієї особи не тільки науковців, а також представників сучасного українського православного духовенства та вірян. Це, у свою чергу, посилює актуальність всебічного наукового дослідження життя та діяльності Данила Братковського, його ролі в суспільно-політичному та релігійному житті України, а також обставин його страти згідно з тогочасним правом на початку XVIII ст.

Варто відзначити, що участь Д. Братковського у суспільно-релігійному житті слід оцінювати з урахуванням особливостей його духовного світу, складовою частиною якого були релігійна, національна, станова, правова та регіональна свідомість. Передусім необхідно пам'ятати, що Данило Братковський належав до шляхти – панівної верстви Речі Посполитої, а відтак найвищою чеснотою для себе (принаймні до переходу на бік повстанців Семена Палія) вважав вірність королю [5]. Як шляхтич і громадянин польсько-литовської держави він був носієм польської світської культури та правосвідомості, але водночас належав до числа ревних сповідувачів православ'я.

Данило Братковський, як щирий прихильник Православної Церкви, ставився різко негативно до унії та уніатів. У цьому полягала специфіка релігійної свідомості певної частини представників православного шляхетства Волині зазначеного періоду. Вони готові були толерувати римо-католиків і протестантів, але уніатів не сприймали принципово. Причина полягала в тому, що на відміну від католиків та протестантів, уніати сповідували майже ідентичну православним духовну та релігійну традицію, дотримуючись при цьому єдності з Римом, проти якої заперечувала православна ієрархія. Тому якщо перехід православних до католицизму чи протестантизму передбачав свідому відмову від віри батьків, то перехід до унії міг відбутися непомітно (часом завдяки заміні на парафії православного священика уніатським), і саме тому активні захисники православ'я вбачали в уніатах найнебезпечніших супротивників.

До числа таких діячів належав також Данило Братковський. Згадане ставлення виявилось передусім у його політичній активності в кінці 70-х – 90-х роках XVII ст., яка була спрямована на підтримку Православної Церкви.

Слід зазначити, що захист прав православних Данило Братковський реалізовував не тільки у формі заяв і протестацій. Будучи людиною своєї епохи, він для досягнення своїх цілей застосовував також силу, якщо для цього складалася сприятлива ситуація. Так, на початку 1675 року Данило Братковський отримав в посесію маєток Малин у Луцькому повіті Волинського воєводства. У цьому селі знаходилася церква св. Миколая, яка від початку XVII ст. з волі колишніх дідичів маєтку – панів Єло-Малинських – перебувала в унії. Данило Братковський був посесором, тимчасовим володарем Малина, і в цьому статусі не мав права втручатися в релігійне життя місцевої парафії. Однак щира відданість православ'ю не дозволила йому терпіти уніатів у своїх (хай тимчасових) володіннях.

Процес навернення до благочестя малинських вірян Данило Братковський розпочав із матеріальної мотивації місцевого пароха. Як свідчив пізніше у своїй протестації місцевий уніатський священик о. Стефан Львович, його було

запрошено на співбесіду, у якій новий посесор маєтку пообіцяв йому «велику нагороду» за перехід до православ'я. Проте о. Львовича не зацікавило матеріальне заохочення і він, посилаючись на волю фундаторів храму, наполягав на законності унії у малинській парафії. Данило Братковський виявився чоловіком гарячим і аж ніяк не схильним до тривалих дискусій із питань віри. 22 березня 1675 року він прибув до церкви, обляв священника і замкнув її власним замком, заборонивши відправляти богослужіння. Наступного дня до Малина прибув возний у супроводі двох шляхтичів, який підтвердив, що церква дійсно замкнена паном Братковським, а він сам не має наміру її відчиняти для відновлення богослужіння [6]. З часом у цю ситуацію змушений був особисто втрутитися адміністратор унійних парафій в Луцько-Острозькій єпархії єпископ Яків Суша, але чим закінчився цей конфлікт, поки невідомо.

Активна участь Данила Братковського у захисті прав Православної Церкви поєднувалася з дуже непростими стосунками з православним духовенством та Луцьким православним братством, до складу якого він входив. Відомо що у 70-х роках XVII ст. батько Данила Братковського, пан Богдан Братковський, згадувався в числі старших братчиків, що вкотре свідчить про авторитет цієї родини серед православного нобілітету Волині у згаданий період. Проте, саме з Братковськими (батьком і сином) на початку 80-х років XVII ст. пов'язана серія скандалів у Луцькому братстві, які засвідчили суперечливі взаємини в його середовищі. Так, 25 травня 1682 року братські старости Томаш Гуляницький та Олександр Ступницький виступили з двома протестаціями проти Богдана і Данила Братковських, які дають можливість окреслити коло проблем, що склалися навколо них.

По-перше, Богдана Братковського звинуватили у зловживанні становищем братського старости. Зокрема зазначалося, що він за час свого провізорства, що хотів те й чинив: відібрав у Луцької братської церкви маєтки, надані їй у вічне володіння, намагався присвоїти братський дзвін, завдав кривди братським ченцям. По-друге, Богдан Братковський був звинувачений у недбалому виконанні своїх

обов'язків. Саме за його недоглядом братський монастир спіткало нещастя: була пограбована церква, причому злодії викрали з храму не тільки коштовності, але також особливо шановану святиню – мощі св. Варвари.

По-третє, Богдан Братковський намовив свого сина – Данила Братковського – шкодити Луцькому братству. Як твердили у своїй протестації братчики, саме внаслідок намови батька Данило Братковський зневажив братську святиню: забрав золотий ланцюжок з чудотворного образу Пресвятої Богородиці, який сам же свого часу на його користь пожертвував.

Окремий список претензій Луцьке братство висунуло на адресу самого Данила Братковського, зображаючи його людиною невірноваженою, скандальною і схильною до насильства. У свою чергу, сам Д. Братковський не лишився в боргу і висунув братчикам зустрічні позови. Причому обидві сторони вели полеміку в емоційному стилі, явно вдавалися до перебільшень, тому реконструкцію реальних подій відтворити не видається можливим.

Отже, на рубежі 1681-1682 років між Луцьким братством та родиною Братковських стався великий конфлікт, який розкрив непрості та суперечливі стосунки серед різних груп братчиків. Дослідники припускають, що за гучною «справою Братковських» міг бути фактичний «переворот» в керівництві Луцького братства, причому за його лаштунками стояли не тільки особисті мотиви. Очевидно, що у згаданому конфлікті важливу роль відіграло різне бачення перспектив економічної діяльності братства, яке виразно виявилось в позиції його офіційного керівництва, з одного боку, і Данила Братковського з іншого.

Останні роки життя Данила Братковського були пов'язані з подіями, що розгорталися на землях козацької України. На думку В. Липинського, саме неможливість легального захисту православ'я в Речі Посполитій, що стало очевидно після згаданого вище сейму 1699 року, змусило Братковського разом із родиною покинути Волинь і виїхати до Львова. У цей час він установив контакти з гетьманом Іваном Мазепою, з яким, за свідченням козацького літописця Самійла Величка, був здавна знайомий, пов'язуючи його ім'я з можливістю визволення

українського народу на Правобережній Україні. Пізніше була участь у козацько-селянському повстанні під проводом Семена Палія, яка закінчилася для Данила Братковського трагічно – полонем, судом і мученицькою смертю в Луцьку 16 листопада 1702 року [7].

Життєвий шлях Данила Братковського свідчить, що він відіграв видатну роль в історії Православної Церкви на Волині другої половини XVII – початку XVIII ст. Будучи чоловіком активним і темпераментним, до того ще й освіченим та наділеним літературним талантом, він щиро намагався підтримати православ'я в різних сферах своєї діяльності – на сеймиках, під час «Люблінської наради», безпосередньо в маєтках, які перебували в його володінні. Уживав він також заходів для прослави чудотворного образу «Богородиці Пулганівської», а у своїх віршах порушував питання про оздоровлення ситуації в середовищі православних братств.

У той же час, Данило Братковський лишався представником своєї доби та свого суспільного стану з усіма їхніми вадами і суперечностями. Так, виступаючи проти насильств щодо православних, він водночас не вагаючись вдавався до насильства стосовно уніатів. Утім, подібні свідчення не «очорнюють» образ Данила Братковського, а скоріше наповнюють його портрет життєвими барвами і дають можливість побачити в образі історичного діяча реальну людину з живими рисами, притаманними її часові.

Література

1. Братковський Д. Світ, по частинах розглянутий / Д. Братковський. – Луцьк, 2004. – 464 с.
2. Borek P. Nowe materiały do biografii Daniela Bratkowskiego / P. Borek // Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą. – Białystok, 2012.. – С. 1103-1118.

3. Бірюліна О. Волинський шляхтич і український поет Данило Братковський / О. Бірюліна // Луцьке Хрестовоздвиженське братство. Історія та відродження. – Луцьк, 2013. – С. 93-102.

4. Канонізація св. муч. Данила Братковського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cerkva.info/ru/pomestnysobor/3631-sv-danylo.html>

5. Див. епіграму «Автор до себе» (Author do siebie) за виданням: Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий... – С. 47.

6. ЦДІАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 347. – Арк. 413 зв.- 416 зв.

7. Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII століття / В. Липинський // Братковський Данило. Світ, по частинах розглянутий. – Луцьк, 2004. – С. 406-411.

M. Yatsyshyn. Danilo Bratkovsky as social-political and religious activities of the Volyn (second half of the XVIIth century - the middle of the XVIIIth century).

The work and activities of Danylo Bratkovsky in the context of socio-political and religious events in Ukraine in the second half of the 17th and early 18th centuries are considered.

Keywords: Lutsk Brotherhood, Volyn, Orthodox Church, Union.